

**MEHMET AKİF ERSOY İLE MAĞCAN CUMABAY'DA
MİLLİYETÇİLİK, HÜRRİYET, BİRLİK VE VATAN**

Nergis BİRAY*

Emre TUNÇKIN**

Giriş

Hemen hemen aynı çalkantılı dönemlerde iki farklı Türk coğrafyasında yaşayan Mehmet Akif Ersoy ile Mağcan Cumabay'ı tanımak, bugünden geçmişe bakarak eserlerinde kaleme aldıkları konuları yorumlayabilmek için yaşadıkları dönemi, o yılların sosyal ve tarihî şartlarını bilmek gerekir. Hiçbir edip, kendi toplumunun sorunlarından kendini uzak tutamaz ve kendini soyutlayamaz. Bir edibin toplumda yaşananlar olaylardan hiç etkilenmemesi ve eserlerinde bunlardan bahsetmemesi de mümkün değildir.

Türk dünyasında aydınlanma veya uyanma kavramı çerçevesinde ele alabileceğimiz bu iki edebi şahsiyetin şiirlerinde bireysel konuların çok fazla ele alınmadığı, genellikle yaşadıkları yıllardaki şartlar ve sorunlarla da ilişkili olarak sosyal konuları ele aldıkları görülmektedir.

1. Her iki şairin yaşadıkları devre ve hayat hikâyelerine genel bir bakış.

Ersoy da Cumabay'ı da refah içinde, zengin, rahat ve huzurlu bir toplumda yaşamamışlardır.

Mehmet Akif de Mağcan Cumabay da büyük bir çöküş ve dağılıp yaşayan, her bölgede saldırıya uğrayan, vatan topraklarının aşama aşama işgale uğradığı ve kaybedildiği ortamlarda doğmuşlardır. Akif, 1873 doğumludur. Onun çocukluğunda Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi – 1877 – 1878), Balkanlarda isyanlar gibi birçok kötü olaylar yaşanmıştır. V.

* Prof. Dr. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi <https://orcid.org/0000-0002-4168-220X>
nergisb@gmail.com

** Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü emretncn@gmail.com

Murat, onun ardından Abdülhamit'in tahta çıkarılması, Rusların Yeşilköy önlerine gelmesi gibi olaylar da onun çocukluğuna rastlar. II. Abdülhamit dönemi, Akif'in babasını kaybettiği ve yatılı okulda eğitimine devam ettiği yıllara tesadüf eder.

1839'dan sonra o dönemin aydınları aksayan ve tıkanan sistemde yeni arayışlara girmişlerdir. Yeni Osmanlılar, İttihat ve Terakkîciler içeride de dışarıda da yönetimle mücadele ederler. 1908'de İttihat ve Terakkî duruma hâkim olur. Akif'in edebî başarıları bu dönem sonrasında görülür.

1908'in ardından gelişmeler hızlanır. Balkan Savaşı sonrası I. Dünya Savaşında, binlerce vatan evladı yitirilir. Osmanlı Devleti geniş toprak kaybına uğrar. Almanya yenilgiye uğrar. Batı, Anadolu'yu işgal eder. Akif'in yaşadığı dönem Anadolu'nun en sıkıntılı dönemleridir.

*Virânelerin yasçısı baykuşlara döndüm,
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu;
Gül devrini bilseydim onun bülbül olurdum;
Yâ-Rab, beni evvel getireydin ne olurdu!²*

Bu yıllarda Batı'ya karşı savaşın kaybedildiği psikolojisine kapılan aydınlar, çöküş içine girmişlerdir. Bazıları ilerlemeye engel olan unsurun İslamiyet olduğunu düşünür. Eğitim için Batı'ya gönderilen gençler çekingendirler ve korkak bir tavırları vardır. Batı ülkelerinden öğretmenlik yapmaları için İstanbul'a getirilen kişilerin hayat tarzları ve düşünceleri gençleri etkilemektedir. Batılı gibi olunca Batı medeniyetinin kazanılacağı gibi yanlış bir fikir ortaya atılmış ve bazı gençler bu görüşlere kapılmıştır. Bu da Batılılaşmanın yanlış değerlendirilmesine yol açmıştır. Halk arasında bu sebeplerle gerçek Batı medeniyetine karşı çıkmaktadır.

Bu dönemde fikri ve siyasi hayatımıza, imparatorluk içindeki farklı kavimleri bir millet olarak düşünme yani *Osmanlılık* akımı; yanlış

² Mehmet Akif Ersoy, Safahat, 12. baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1979, s. 568.

Batılılaşma, tarihî benliğimize ve İslam'a karşı yapılan saldırılar üzerine dillendirilen *İslamcılık* akımı; Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları sonrasında Türk aydınının, Türk tarihi, dili ve edebiyatı konularını işlediği *Türkçülük* akımı girmiştir.

Akif, düşünce dünyası ve sosyal yapısı bu şekilde olan bir toplumda dünyaya gelmiş ve yaşamıştır (Yetiş, 1992: 71–77).

Mağcan Cumabay da aynı yıllarda doğmasa bile aynı çalkantılı dönemlerde benzeri sorunlarla bir başka Türk coğrafyasında dünyaya gelmiş ve yetişmiş edebî şahsiyetlerimizden biridir.

20. yüzyıl, Kazak Türkleri tarihinde katlanılmaz baskı ve eziyetlerin yaşandığı var olma mücadelesi dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemdeki karmaşa ve çatışmalar, Türk boyları arasındaki çekişmeler, Rusların Türkistan topraklarına yerleşmesini kolaylaştırmış, 1876'da Türkistan Genel Valiliği kurulmuş ve Kazakistan Rusya birleşmesi tamamlanmıştır (Koç, vd., 2007: I-327).

Kazakların bereketli topraklarına el konular, halk kendi topraklarından sürülür. Ruslar, Kazakları zorla yerleşik hayata geçirmeye çalışırlar, hayvanlarına el koyar, ağır vergiler ödemelerini isterler. Bütün bunlar Kazakların büyük bir kıtlık yaşamasına sebep olur. Milyonlarca insan kötü hayat şartlarında açlık yüzünden ölür. Bu yıllarda Kazaklar ayaklansalar ve Ruslara karşı direnmeye çalışsalar da ekonomik zayıflıkları ve güçsüz olmaları yüzünden dayanamazlar, ayaklanmalar Rus askerleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılır. Ruslara karşı koyacak bir Türk devletinin olmaması, Türkistan bölgesindeki hanlıkların birbirine düşmesi, boylar arasındaki rekabet, bölgedeki Türk boylarını zayıflatmıştır. Konar göçer hayat tarzı da Rusların teşkilatlı ve silahlı güçlerinin karşısında duramamıştır.

Ruslar bölge toplumlarını ekonomik alanda olduğu kadar dil, tarih ve kültür alanlarında da Ruslaştırma, Sovyet-Rus değerlerini yerleştirme amacındadırlar. Türkistan'daki Türk boylarına geleneksel

yapıyı bozup sosyo-kültürel sistemlerine zarar verecek şekilde saldırmaktadırlar.

Dönemin yol gösterici âlimleri ve halkı yönlendiren yerel liderleri öldürülür. Dinî (İslami) metinler ortadan kaldırılır. Cami, han, medrese ve vakıflar yıkılır. İbadet yasaklanır. Milyonlarca insan, sürülür, tutuklanır, işkence görür, açlık, kıtlık gibi sebeplerle acı çekerek ölür. Bu uygulamaların tek bir amacı vardır: Sovyet sistemi oluşturmak, rejimin istediği Sovyet tipi insan yetiştirmek (Devrişeva, 2007: 84).

Ayrıca 1904 Japon-Rus savaşı, 1905–1907 arasında burjuva demokratik devrimi, 1914–1918 arası I. Dünya Savaşı, 1916'da Kazak ayaklanması, 1917'de Şubat devrimi³ ve Ekim devrimi, Rusya'da emperyalizmin yayılmasına sebep olur. 1916'da başlayıp 1917 Devriminin oluşumunu çabuklaştıran isyanlarda en büyük zararı Türkler görür. Bu ayaklanmalar, Ruslar tarafından çok kanlı bir şekilde bastırılır (Devlet, 1999: 242–245).

Cumabay, böyle sıkıntılı dönemlerde doğmuş, 20. asır Kazak edebiyatının en büyük millî şairidir. O, 25 Haziran 1893'te Kazakistan'daki Sasıkköl kasabası Karak köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokul eğitimine köyünde başlayan Mağcan kısa sürede okuma yazmayı öğrenip, hikâye ve destanlar okumaya başlamıştır. 1905'te Kızılcıcar'daki Şala Kazak Medresesi'ne yazılmış, usul-i cedit tarzında eğitim veren bu medresede Arapça, Farsça, Türkçe ve Türk dili tarihi üzerine dersler almıştır. Mağcan bu dönemde Abay'ın şiirleriyle tanışmış ve ilk şiirlerini burada kaleme almıştır. 1910 yılında Galiya medresesine gitmiş, 1912'de ilk şiir kitabı "*Çolpan*'ı" Kazan'da yayımlamıştır. Cumabay daha sonraki yıllarda Kazak aydınlarından Mircakıp Duvlat ile tanışıp ondan Rusça öğrenmiş, bu vesileyle Rus ve Avrupa şairlerinin şiirlerini de okumaya başlamıştır.

³ 1917'de Çarlığın birçok savaşta başarısız olmasıyla bu idarenin değiştirilmesi konusundaki karşı çıkışlar artmış, 9 Ocak 1917 yılındaki grevlerle birlikte Çar Hükûmeti yıkılmıştır.

Cumabay, aynı yıllarda Ahmet Baytursın'ın çıkardığı Kazak Gazetesi'nin yazı kuruluna katılmasıyla birlikte bazı şiirlerini de bu gazetede yayımlamaya başlamıştır. Cumabay, 1913 yılında Ombı Rus öğretmen okuluna kaydolmuş, 1917'de buradan mezun olmuştur. Aynı yıl içerisinde Alihan Bökeyhan, Ahmet Baytursın, Mirjakıp Duvlat'ın önderliğinde kurulan ve Kazakistan'ın bağımsızlığını savunan Alaş Orda Partisine girmiş ve bu partinin eğitim işleriyle ilgili kurullarında çalışmıştır. 1919'da bu hükümetin dağılmasından sonra 1922 yılına kadar *Bostandıq Tuvi* (Hürriyet Bayrağı) gazetesinin redaktörlüğünü yapmıştır.

Mağcan, 1922 yılında Sultanbek Kocanulı'nın davetiyle Taşkent'e gitmiş, 1924 yılının sonlarına kadar burada kalmış, bu süreçte edebi hayatının en verimli günlerini bu topraklarda geçirmiştir. Yine 1924 yıllarında Mağcan'ın eserleri, Kazak Komünist Partisi yetkilileri tarafından "Türkçü, milliyetçi, eski tarihi öven" eserler olarak nitelendirilerek suçlanır. Mağcan, Moskova'ya gider ve oradaki *Künşığıs Baspası* (Doğu Matbaası)'nda çalışmaya başlar. Burada Rusçadan Kazak Türkçesine çeviriler yapar. Ama hakkındaki suçlamalar devam eder ve bunun sonucunda 1927 yılında vatanı Kazakistan'a geri döner. Burada 1929 yılına kadar Kızılcıcar'da öğretmenlik yapar. Yine aynı yıl içinde Sovyet Hükümeti tarafından tutuklanarak Batırka Hapishanesi'ne (Moskova) götürülüp 10 yıl hapis cezasına çarptırılır. 1935 yılında Rus yazar Gorki'nin yetkililere yazdığı mektup sayesinde hapisten kurtulup Kızılcıcar'a geri döner. Burada 1937 yılına kadar orta mektepte Rus Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapar. Fakat 30 Aralık 1937 yılında tekrar tutuklanır. 19 Mart 1938 yılında kurşuna dizilerek idam edilir⁴.

⁴ Mağjan'ın eserleri şunlardır: Şiirleri: *Çolpan* (Kazan, 1912), *Öleñder* (Kazan, 1922), *Mağjan Jumabayev Öleñderi* (Taşkent, 1923); Tercümeleleri: *Suñqar Cırı* (Moskova, 1924), *Aqboz At* (1926); *Vsevold Ivanov'un Kazak hayatı ile ilgili Hikâyeleri*; İlmî kitabı: *Pedagogika* (Orenburg, 1922); Makaleleri: *Bostandıq tuvi*, *Aq Col gazeteleriyle Çolpan ve Sana dergilerinde yayınlanan makaleleri*; *Mağcan Jumabayev Şığarmaları* (Almatı, 1989); M. Jumabayev, *Şığarmaları I-II*, Jazuvşı, Almatı, 2013.

Her iki şair de çalkantılar içindeki toplumlarda doğmuş, ölünceye kadar da maddî ve manevî sıkıntıların içinde yaşamışlardır. Bu olumsuzluklar onların eserlerini de etkilemiştir. Onlar, şiirlerinde ferdî konuları kısmen ele alsalar da daha çok memleket meseleleri, hürriyet, vatanseverlik, dil, milliyetçilik gibi konuları işlemişlerdir, eserlerinde bu sorunlu yılları gerçekçi bir dille ifade etmişlerdir. İki şairin en önemli ortak noktası hürriyet, bağımsızlık, dil, milliyet ve vatana hizmet konularında sürekli halkı uyandırmaları ve halkı aydınlatma çabalarıdır. Akif ve Mağcan'ın işledikleri bu konuları birkaç başlık altında toplayarak incelemek daha uygun olacaktır.

2.Milliyetçilik

Akif, vatan ve millî değerler konusunda fedakardır, bu değerler uğrunda ölümden bile kaçmamak gerektiğini ifade eder. Gençlerin millî konularda hassas olmaları gerektiğini vurgulayarak İslamiyet ile çağdaş ilmi bir şemsiye altında birleştiren ideal gençliği “kuvvetli bir iman ve iradeye sahip, Türk tarihine şekil veren Alp ve Gazi tipinin bir devamıdır” ifadesiyle tanımlar (Kaplan, 1986: 4).

Akif, millî mücadele döneminde Anadolu'yu adım adım dolaşarak halkı birlik ve mücadeleye davet etmiştir (Balıkesir Zağnos Paşa Camii vaazı, vs.). İstanbul işgali edilince ülkenin diğer aydınlarının birçoğu gibi Ankara'ya geçen, Anadolu'daki millî uyanışa katılan şair, halkı aydınlatmak için canla başla çalışır; dağılmış olan insanları birliğe ve mücadeleye çağırır.

Akif, yine de Batı'nın ilmine karşı değildir. O, millî çizgiden ayrılmadan Batının ilmi ve fenninden faydalanmak gerektiğini de mısralarında dile getirir (Erdoğan, :1986: 156).

Onun milliyetçilik anlayışı, Türk-İslâm sentezi üzerine kurulmuştur, onun milletine hediye ettiği İstiklal Marşı da bu minvalde kaleme alınmış, onun milliyetçiliğini zirveye çıkararak bir eserdir.

Akif, sürü olmaktan kurtulmanın ve bir millet olabilmenin kurallarını kanunlara yön verilerek elde edilecek hürriyet aşkı ve kanun kuvvetine bağlar:

Bize, Âsım, ne şunun yumruğu lâzım, ne bunun;

Birinin pençesi ister yalınız: Kânûnun.

Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...

Yoksa millet değil ancak dağınk bir sürüsün... (Düzdağ, 2009: 45-46).

Mağcan ise Türkçü bir şairdir. O şiirlerinde kullandığı “Alaş”, “Kazak”, “Türk” kelimeleriyle sadece Kazak kimliğine değil Türk kimliğine de vurgu yapmaktadır. “Türk” ifadesi şair tarafından Turan’da yaşayan bütün Türk boylarını kapsayan, daha geniş bir kavram ve üst kimlik olarak ele alınmaktadır (Kınacı, 2011: 1666). Mağcan’ın milliyetçiliğine bu açıdan bakmak gerekir.

O, “Alaç milliyetçisi”dir:

Alaç degen elim bar.

Nege ekenin bilmeymin,

*Sol elimdi süyemin*⁵, derken de ‘*Sol Arkamdı süyemin / Bozkırımı Seviyorum*’ diye seslenirken de sadece Kazakları değil bütün Türkleri kastetmektedir (Tamir, 1993:184-185).

‘*Batqan Kün Atqan Tannıj Cırı / Batan Güneş Atan Tanın Destanı*’ şiirinde “Er olanın millet için, vatan için ölmesi”⁶ (Tamir, 1993: 180-181) gerektiğini belirten şairin milliyetçilik anlayışında millî değerler uğrunda can verilebileceği duygusunu açıkça görürüz.

Şair ‘*Men Jastarğa Senemin/ Ben Gençlere İnanıyorum*’ şiirinde de “Alaç/Alaş” milletinden olduğunu ifade eder. O, ülkenin gençlerinin de aynı milliyetçi duygularla ve vatanseverlikle “Alaç/Alaş” adını göklere yükselteceklerine inanmaktadır. (Tamir, 1993: 286-287).

⁵ Alaç adlı milletim var. Niye olduğunu bilmiyorum; ama ben o milletimi seviyorum.

⁶ El için, öl er bolsañ. // ... El için öl, el için...

2. Hürriyet ve bağımsızlık.

Akif, hür olmayan ve haklarını koruyup savunamayan bir kişinin insan bile sayılamayacağı görüşündedir (Kavcar, 1986: 132). Birey de millet de hür ve bağımsız olmak için çaba harcamak zorundadır. Batı’da yüceltilen bu tür değerlere ancak “birlik ve beraberlik” içinde çalışarak ulaşmak mümkün olacaktır.

Akif’e göre zulüm bile hürriyet düşüncesini öldüremeyecektir:

*Saniyorlar, kafa kesmekle, beyin ezmekle,
Fikr-i hürriyet ölü. Heygidi şaşkın hezele
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fişkıracak.⁷*

Akif hürriyeti, uğrunda mücadele edilecek bir değer olarak görür. O, “Zulmü Alkışlayamam” şiirinde:

*Doğduğumdan beridir aşıkım istiklâle,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle⁸. der.*

O şiirlerinde geçmişe ve köklerine karşı duyduğu bağlılığı ve hürriyet aşkını en vurgulu şekilde İstiklal Marşı’nda dile getirir:

*Ben ezelden beridir hür yaşadım hür yaşarım
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.*

Akif, bu mısralarında milletin hürriyete düşkünlüğünü “ben” kelimesine kattığı anlamla ifade etmiştir. Bu hürriyet aşkı ve hür olmaya düşkünlük İstiklal Marşı’nın son mısralarında da tekrarlanmaktadır:

*Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır Hakk’a tapan milletimin istiklâl!*

Mağcan hapis yattığı günlerde annesine seslenir ve elinden hürriyetinin alındığını söyler. Özgür olamama duygusunu anasına kavuşamamak ifadesiyle perçinler:

⁷ a.g.e., II. Kitap – Süleymaniye Kürsüsünde, s. 165.

⁸ Mehmet Akif Ersoy (2007). *Safahat* (Hz. M. Ertuğrul Düzdağ), Çağrı Yay., İstanbul, s. 380.

Çağırasıñ, qart anam.

Tutqın bop, qoldan erk ketip,

Bara almay tur can balañ. (Tamir, 1993: 198-199).

‘*Kün çığadı da, batadı* / Güneş Çıkar ve Batar’ adlı şiirinde de “yüreğinin hürriyeti istediğini ancak zincirleri koparamadığını”⁹ söyleyerek yine hapisanede zincirlere bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Şair, “*Ayğal/Ay’a*” şiirinde “sayısız yıldızın bazen güç kullanılarak bazen de iş buyurarak hürriyetsiz halde ardından yürüttüğü insanların kendi halkı”¹⁰ olduğunu söyleyerek de eski günlerde ellerinde olan hürriyetlerini kaybettikleri için duyduğu pişmanlığı, özgür olmamanın insanın iç dünyasında kopardığı fırtınaları gözler önüne serer.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen ümidini kaybetmeyen Mağcan, “*Alaç*’ın “o günlerde aklını başına toplayıp çok zamandan beri arzulanan dileği (bağımsızlık) gerçekleştirmek için gayret ettiğini”¹¹ ifade eder. O, ‘*Çın Ayt / Gerçeği Söyle*’ şiirinde de bağımsızlığa ulaşmanın Kazaklar için gerçek bayram olacağını mecazi ifadelerle dile getirmiştir (Tamir, 1993: 242-243).

Mağcan, “Kazak bozkırlarında serbestçe gezen, hürriyetin nazlısı ve kıymetlisi olan, Altay’ın en iyi cins kartalı, alıcı kuşu olan *Alaç*’ın kötü düşmanlarla ne işi olabilir”¹² diye sorarken kendi halkında bir suç, bir günah olmadığını ve hak etmedikleri bir muameleye maruz kaldıklarını sitemle dile getirmektedir. Bu şiirde ‘*Alaç*’, yakın anlamıyla Kazak milletinin adı olarak kullanılırken daha geniş anlamıyla Türk milletini anlatmak için kullanılmıştır. Şaire göre bu şiirdeki güneş ise ‘hürriyet, bağımsızlık’ sembolü olarak şiirde yer almış ve ‘*Alaç*’, güneşle vedalaşmış yani bağımsızlık ve hürriyet bu topraklara veda etmiştir.

⁹ *Cürek erke umtıladı, / Üze almaymın çıncırdı.* (Tamir, 1993: 200-201).

¹⁰ *Köp cıldız, äldä küç pen äldä is pen, / Erksiz artıña ertken xalqıñ çığar?* (Tamir, 1993: 200-201).

¹¹ *Küni erteñ aybındı Alaç cıñnap esin, / Köksegen köp zamannan tileğindi / Cariqqa çığaruwğa cumsar küçin.* (Tamir, 1993: 240).

¹² *Esimde, tek tañ atsn!* şiiri (Tamir, 1993: 248-249).

'Din Üyretkende / Din Öğrettiğinde' şiirinde de:

Minekey ayrıldıq qoy baqtan, taqtan!

*Qayteyin, esirese esil erik!*¹³ derken Mağcan bahttan, tahttan özellikle de hürriyetten ayrıldıklarını ifade etmektedir. O, bu şiirinde Alaç'a aklını başına toplama, gücünü artırma ve uçma, hürriyet ve aydınlık isteme" diye seslenir. *'Tez Baram / Tez Giderim'*de Alaç diye seslendiği Kazak halkına 'ataların kahramandır' diyerek onları savaş meydanlarına hürriyet, bağımsızlık, erk gibi inandıkları değerler için savaşılmaya çağırır (Tamir, 1993: 254-255).

Üzgündür. 'Merhametsiz siyah demirler hür bozkırın, Sarı Arka'nın selamının bile şaire ulaşmasını engellemekte'dir (Tamir, 1993: 190-191).

O, hür yaşadığı günleri özlediğini *'Sağındım / Özledim'* şiirinde 'Hür iken yaşadığım günleri özledim, yel gibi geçip giden günleri özledim. Yine göçmen kuşlar gibi uçup konsam...Düşündüğümü yaptığım günleri özledim' (Tamir, 1993: 186-187) diye dile getirir.

Hürriyet, Mağcan'ın mısralarında domuzların, böceklerin dokunmasıyla kirlenen ve arşa yükselmek için kanatlarını çırpıp bir melek olarak tasvir edilir. Şair, hürriyetin nasıl kirletilip nasıl yok edildiğini sembolik anlatımla vermekte, özgürlüğün çekip gidişine kahretmektedir.

Bostandıq, ezgi periçte

Ketpekke uçup ğariçke

Aq qanatın qomdap tur. (Tamir, 1993: 294-295).

3. Birlik ve beraberlik.

Akif de Mağcan da eserlerinde birlik beraberlik konusunu sık ele almış, çeşitli toplumsal sıkıntılarla parçalanıp dağılan, perişan olan toplumlarını birlik ve beraberliğe çağırışlardır. Her iki şair de düşmanın

¹³ İşte bahttan ve tahttan ayrıldık. Bilhassa asil hürriyet!.... Ne yapayım? (Tamir, 1993: 253-254).

beklediğini ve amacının topraklarını parçalayıp yutmak olduğunu, bunun karşısında sadece beraber hareket ederek durabileceklerini ifade ederler.

Akif:

Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!

Post üstüne hem kavgaların hepsi nihayeti;

Hala mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet! (Gölgeler, s. 461–462) derken millî birliğin sağlanmasının yolunun ancak okullarla millî kültür arasında birlik sağlanması ve aydınları bir noktada buluşturacak değerler manzumesine olan ihtiyacın giderilmesiyle açılacağını söyler. Bu konunun okullarda kültürel birliği sağlayacak konuların verilmesiyle mümkün olacağını belirtir. O: “*Milletler topla, tüfekte, zırhlı ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor ve yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki râbitalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi menfaatini temin etmek sevdasına düştüğü zaman yıkılır.*” (Yetiş, 1992: 181–182) der. Fatih Kürsüsü’nde bunu nifakın ortadan kaldırılması gerektiğini belirterek dile getirir.

Nedir bu tefrika yahu! Utanmıyor musunuz?

Geçen fecayi’e hala inanmıyor musunuz?

Gömülmek istemeyenler boyunca hüsrana;

Nifaki gömmeli artık mezar-ı nisyana. (Fatih Kürsüsünde, s.283)

19. Yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Türkistan, Türk boylarının paramparça edildiği bir coğrafya haline gelmiştir. Cumabay’ı en çok rahatsız eden duygu bu parçalanmışlık duygusudur. O, Türk boylarının “Türk” adı altında altında birlik ve beraberlik içinde yaşamasını ister. Mağcan’ın bu tür şiirleri halk arasında millî uyanışın da sembolü haline gelmiş, Türk vatanını Türkistan ve Turan adları etrafında bütünleştirmiştir:

Turannan Sarı Arkanı bölek deme.

“*Türkistan*” altı Alaşqa bolğan kebe. (Tamir, 1993: 270; Mağcan, 2013: 172).

Mağcan, dağılmış Türk çocuklarını eski ve zengin bir kökene sahip ata/ana dilinin toplayıp bir araya getireceğini, birlik beraberliğin dille sağlanacağını 'Kazak Tili / Kazak Dili' şiirinde ifade etmektedir (Tamir, 1993: 258-259).

4. Vatan kavramı ve vatana hizmet.

Dil, din, tarih, fikir ve ortak ülkü bir milleti millet yapan karakteristik özelliklerdir. Bunlara ek olarak üzerinde yaşanan coğrafyayı yani vatani da saymak gerekir. Vatan, üzerinde bağımsız olarak yaşanan, uğrunda savaşılan hatta ölünen ve içinde millî, kültürel, sosyal değerlerin yaşatıldığı, milleti millet yapan değerlerin yerleştirildiği toprak parçasıdır. "Vatan" olmazsa devlet hâkimiyetinden, istiklalden ve sınırlardan bahsetmek mümkün değildir. Vatan, mekân olarak insanoğlunun tarih şuuru kazanmasıyla şekillenmiştir. Bir toprak parçasının vatan olması, maddi ve manevi değerlerin bu toprakta şekillendirilmesiyle mümkündür. Bu mekân da geçmiş, bugün ve geleceği kendinde birleştiren milli bir "yer"dir (Y. Türk Ans., c.12, 4600/6).

Akif, vatanına aşk derecesinde bağlıdır ve vatan için ağlamayanların perişan olmasını ister. İçinde vatan sevgisi olmayan insanlardan bir hayır gelmeyeceğini, vatani için ağlamayan insanın kör olması gerektiğini ifade eder.

Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayât;

Hülâsa, âile hissiyle cümle hissiyât;

Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur.

İçinde leş taşıyan sîneden ne hayr umulur?

.....

Nasıl tahammül eder hür olan esâretine?

Kör olsun ağlamayan, ey vatan, felâketine!¹⁴

Akif'in yaşadığı sıkıntılı dönemlerde vatan toprağında ard arda yaşanan kayıpların 'toprağı' yani 'vatani' koruma duygusuyla birleşerek

¹⁴ Safahat 4. Kitap / Fatih Kürsüsünde / Vaiz Kürsüde

vatan konulu eserlerin sayısında da artışa zemin hazırladığı görülmektedir.

Her iki şairde sıkıntılar içinde çarpınan “vatan” kavramı ele alınmakta, içinde doğdukları vatanda birlikte yaşadıkları insanlar yani “millet” kavramının “vatan” yerine kullanıldığı da görülmektedir.

Akif, vatanı bütün dünyaları verseler de değişmez:

Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Allah’a kendisini vatanından ayırmaması için yalvarır:

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Akif için vatan her şeyden önemlidir. Sahipsiz kalmamalıdır. O sadece vatanı için söyler:

Sahipsiz olan memleketin batması haktır;

*Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır!*³³ (s. 141)

Vatanına her konuda hizmet edip ona sahip çıkan Akif, millî mücadele döneminde şehir şehir, köy köy dolaşarak halkın dinî ve vatanla ilgili duygularını uyandırır. Halkı aydınlatır. Vatan Anadolu’da topraklarda yaşanan kayıplar ve işgaller gibi Türkistan topraklarında da “böl, parçala, yut” siyaseti uygulanmaktadır. Türkistan parçalanmakta ve sömürge haline getirilmektedir. Türkistan’ın birçok bölgesinde bu siyasete karşı mücadele söz konusudur ve bu mücadelenin Kazakistan’daki adı “Alaş Orda”dır. Bu topluluğun içinde yer alan Mağcan da vatan kavramını ilk şiirlerinde üzerinde doğduğu ve büyüdüğü yer olarak nitelendirir: “*Ayda Atıñdı Särsembay / Sür Atını Sarsembay*”da şairin doğduğu vatanı tarif ettiğini görürüz. Vatan, ‘Sarı Arka’¹⁵ dir:

Cetesin tuvğan ceriñe,

Kevdemdi tösep catamın.

Erkeletken eline

Onıñ cibek celiniñ,

Cüregim, nege canbaysın?!

Tätti Kevser köliniñ

Sarıarqamniñ topıraqı,

¹⁵ Sarıarka: Kazakistan Bozkırı, Kazakistan.

Meniñ canım şıraǵı,

Qazir dâmin tatamın”¹⁶

(Tamir, 1993: 238, Maǵcan, 2013: 39).

Şiirlerinde İdil, Yayık, Sırderya, İrtiş, Yedisu, Sarı Arka (Kazak bozkırını)...gibi vatan topraklarının adını sayar ve vatan toprağının adını “Alaş” diye adlandırır:

Edil, Cayık, Sırdarıya,

Osi bes suv arası,

Belgili curtqa eski suv,

Sarıarqa degen cer edi,

Tätti, dämdi, tarmaqtı,

Tuvıp-ösken balasın,

Uzın Ertis, Cetisuv.

“Aybındı er Alaş!” der edi”¹⁷

(Tamir, 1993: 242; Maǵcan, 2013: 43).

Şaire göre, vatan için, millet için ölmek şereftir:

Ne körsem de Alaç için körgenim.

Maǵan ataq ultım için ölgenim.

Men ölsem de Alaç ölmes körkeyer¹⁸, (Tamir, 1993: 188-189).

O, ‘*Caralı Can / Yaralı Can*’¹⁹ şiirinde uçsuz bucaksız Kazak bozkırlarını, diğeri adıyla Sarı Arka’yı cennete benzetir.

“Alaş”, Kazak halkı için kullanılan bir isim olması yanında bir üst kimlik olan “Türk” kimliğini de ifade eder. Şair:

Qıranımın sarı sayran dalanıñ,

Qos qanatım, altın Altay, Oralım.

Erkin dala ardaqtısı, erkesi-

¹⁶ *Doğduğın yere gidiyorsun, /Seni şımartan yurduna. /Yüreğim, niye yanmıyorsun? //Sarıarkamın (Kazak bozkır) toprağı, /Benim canımın ışığıdır; /Vücudumu uzatıp yatacağım. //Onun ipek yelinin, /Suyu Kevser gibi tatlı gölünün, /Tadını şimdi tadacağım.*

¹⁷ *İdil, Yayık ve Sır Derya, /Bilinen yurda ait eski sulardır. /Uzun İrtiş ve Yedisu ise, /Tatlı, demli ve kollara ayrılmıştır. // Bu beş suyun arası, /Sarıarka denen yer idi. /Burası, doğup büyüyen çocuğunu/ “Heybetli yiğit Alaş!” diye adlandırdı. (Ötken Kün)*

¹⁸ *Gördüğüm her şey Alaç içindir; milletim için ölmem, bana şereftir. Ben ölsem de Alaç ölmez, daha da güzelleşir.*

¹⁹ *Sawıçıl esil elim-av! / Sarı Arqa sayran jerim-av! (Ah! Eǵlanceyi seven asil milletim! Ah! Cennet yurdum Sarı Arqa!) (Tamir, 1993: 206-207).*

*Betim qayıtpay ösken batır balamın*²⁰ (Tamir, 1993: 254; Mağcan, 2013: 61) derken bütün Türklerin birlikte nefes aldığı, ömür sürdüğü, hür ve güçlü olduğu “Altay” ve “Ural” topraklarını kasteder. Türkistan, Orta Asya’dır. Buralarda doğan Türk milletinin asıl vatanı Türkistan’dır. Türkistan ise hem bu dünyanın hem de öbür dünyanın kapısıdır:

Türkistan-eki düniye esigi ğoy.

Türkistan-er Türiktiñ besigi ğoy.

Tamaça Türkistanday cerde tuvğan

*Türiktiñ Täñiri bergen näsibi ğoy*²¹ (Tamir, 1993: 266; Mağcan, 2013: 168).

Mağcan, Anadolu’yu da kendi vatanı olarak görür ve 1919’da hapis yattığı yıllarda Türkiye’nin işgal edildiği haberleri üzerine ‘*Alıstağı Bawırma/Uzaktaki Kardeşime*’ şiirini yazar. Anadolu’nun ve kardeşlerinin derdine ortak olur. Bu şiir onun millî hislerinin tezahürüdür. Onun için vatan Anadolu’dur. Aynı ayrı coğrafyalarda acı çekmek yüzünden sitem eder, o kadar içi yanar ki ilk vatan Altaylara Türkiye’deki kardeşleriyle birlikte geri dönmeyi düşünür:

Bavırım! Sen o jakta, men bu jakta

Kaygıdan kan jutamız. Bizdin atka

Layık ba kul bop turiv, kel keteyig

*Altayga, ata mirası altın takka!*²²

Mağcan’ın vatan kavramı Türkistan’dan sonra daha geniş bir coğrafyaya doğru uzanır. Tarihi bağları da kurarak genişlettiği, idealize ettiği ve bütün Türklerin bir gün gerçekleşeceğine inandığı ortak bir vatan yani “Turan” bir rüya da olsa onun ülküsü içinde yerini alır:

²⁰ Geniş ve güzel bozkırın kartalıyım;/İki kanadımdır altın Altay ve Uralım./Hür bozkırın kıymetlisi ve nazlısı,/Düşmandan yüz döndürmeden büyümüş kahraman oğulum. (Tez Baram)

²¹ Türkistan iki dünyanın (dünya ve ahiretin) eşigidir; Türkistan, yiğit Türkün beşiğidir. Türkistan gibi çok güzel bir ülkede doğmuş olan Türk’e, Tanrı’nın verdiği bir nasiptir.

²² Alıstağı Bawırma. Kardeşim! Sen o yanda, ben bu yanda, / Kaygıdan kan yutuyoruz, bizim adımıza/ Layık mı kul olup durmak, gel gidelim/Altay’a, ata mirası Altın tahta.

Ertede Türkistandı Turan desken.

Turanda er Türigim tuvıp-ösken

Turanniñ tağdırı bar tolqımalı,

Basınnan köp tamaşa künder keşken”²³ (Tamir, 1993: 266; Mağcan, 2013: 168). O, “Türkistan” şiirinde Turanı şöyle anlatır. *“Turanın deniz gibi gölleri vardır, Aral vardır, Kutsal Isık Göl’ün bağrında gök yeveli Türk dünyaya gelmiştir. Balkaş, Tarbagatay, Pamir, Alay, Kazıkurt Dağı, Tufan’da Nuhun gemisine mekân olmuştur. Turanı geçmişte hanı efsanevî olan Afrâsyâp’tur. O sıradan bir ülke değildir. Geçmişte Keyhüsrev ile Zülkarneyn bile Turana hevesle bakmışlardır.”*²⁴

Mağcan’da millet ve vatan kavramı birlikte ele alınmakta, Türk tarihinden örneklerle bu anlayış pekiştirilmektedir. Verilen tarihi adlar ve olaylar, Turan’ın sınırlarını hayal edilemeyecek bir seviyeye ulaştırır. Mağcan’a göre Türk tarihi, kültürü ve biliminin uzandığı her yer Türkistan ve Turan’dır. Turan’a denk hiçbir yer, Türk’e denk hiçbir millet yoktur.”²⁵

Vatan için “*curt/yurt*” kelimesini de kullanan Mağcan, insanın yurdu için malını mülkünü verebileceğini, hapse atılabileceğini hatta canını feda edebileceğini *Cavğa Tüsken Canğa*’da ifade ederek gençleri vatan yolunda hizmet etmeleri için gayretlendirmeye çabalar. Tanrıya yurdunu doğru yola götürmesi, halk için gayretli vatan evlatlarının sayısını artırması, kanlı terin yurt için akması duasıyla yalvarır (Tamir, 1993: 194-195).

²³ Geçmişte Türkistan’a Turan demişler, /Yiğit Türklerim Turan’da büyümüşler, /Turan’ın kaderi çok değişik, /Başından çok güzel günler de geçmiş.

²⁴ Turanniñ teñiz derlik kölderi bar:/Şalqığan şetsiz-şeksiz Teñiz, Aral./Bir şette qasiyetti Istıqköldiñ/Bavırında dñniye körgeñ Türk kök-cal//.../Balqaştı bavırına alğan Tarbağatay./Cotalı, cer kindiği - Pamır, Alay./ Qazıgurt qasiyetti tav bolmasa./Topanda Nuq kemesi toqtar qalay?/Turanniñ ceri de cat, eli de cat./ Quyınday bastan keşken küni de cat!/ Turandı tügelimen biylep turğan/Ertede ertegi qan Afrasyap//Ecelden cer emes ol qarapayım./Bilesiñ tariyhti aşsañ, Turan cayın./Turanğa qasiyetti qumar bolğan/Ertede Key-Qısırav men Zulqarnayın” (Tamir, 1993: 268; Mağcan, 2013:169).

²⁵ *Turanğa cer cüzinde cer cetken be?/Türikke adamzatta el cetken be?/Keñ aqıl, ottı qayrat, cüyrik qıyal/ Turanniñ erlerine er cetken be?* (Tamir, 1993: 268; Mağcan,2013: 170).

SONUÇ

Sonuçta farklı coğrafyalarda aynı sıkıntılar ve sorunlara boğularak yaşayan her iki düşünür ve şairin milliyetçilik, hürriyet ve bağımsızlık, birlik beraberlik ve vatan kavramı ile vatana hizmet konularındaki düşünce ve duygularının benzerlik ve farklılıklarını şu şekilde değerlendirebiliriz.

Akif, Türk-İslam sentezine uyan bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Mağcan paramparça olan Türkistan'da bütün Türk boylarını "Türk" adı altında toplamak isteyen kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışını dillendirir. Din de, dil de, kültür de, gelenekler de bu anlayışın içinde yer almaktadır. Millî kimlik yapılan her tür uygulamada esas alınmalı, bu çizgiden uzaklaşmamalıdır. Kültür korunmalıdır.

Her iki şair de millî konularda fedakârlık yapmak gerektiğini vurgularlar.

Hürriyet ve bağımsızlığı şiar edinmiş bir milletin köle olması, esaret altında kalması düşünülemez. Her iki şairimizin mısralarında bağımsızlığın kaybedilmesinden duyulan endişe açıkça dile getirilmekte, Anadolu topraklarında kısa süren bu durum, Türkistan'da uzun bir süreçtir ve Mağcan'ı perişan eden bir durumdur. Hürriyetinden ayrı kalmak onu özlemleriyle yakmakta acı vermektedir. Bu durumdan kurtulmak da gençlerin gayret etmesiyle düzelecektir.

Akif'e ve Mağcan'a göre halkın içine düştüğü teslimiyetçi ruh hali, bir an önce terk edilmesi gereken bir ruh halidir. İnsanların özellikle gençlerin azimli, gelecekte ümitli, gayretli ve çalışkan olması gereklidir.

İki şairimiz de halk arasında birlik ve beraberlik kalmadığını, fikrî ayrılıkların da ortadan kaldırılması gerektiğini ifade ederler. Ayrılık, felaket olacaktır. Sorunların çözümünde asıl olan millî birlik ve beraberliktir.

Vatana sahip çıkmak, vatan uğruna fedakârlık yapmak gerekmektedir. Vatan sahipsiz kalırsa elden çıkacaktır. Vatan sevgisi, hamiyet ve kutsal olan her şeye hürmet etmek gerekir. Gökalp, vatani

“töre” yani millî kültür olarak nitelendirir. Bu özelliğin milletin her ferdinde bulunması ve “vatanî ahlak”ın millet için en büyük dayanak olması gerektiğini vurgular (Gökalp, 2015: 156/25). Şairlerimize göre de vatani, vatanî ahlakla sevmek gerekir.

Her iki Türk şairi de aynı vatan kavramını dile getirmekte yürekleri aynı vatan duygusu etrafında atmaktadır. Bir şairde Anadolu bir şairde Türkistan olan vatan, kutsaldır. Vatan topraklarının kaybedilmesinden üzüntü duyan, eski geniş ve bir bütün halindeki vatanın hayaliyle yaşayan her iki şairimiz de bu konudaki duygu ve düşüncelerini mısralarında açıkça dile getirmektedirler.

Aslında bütün sorunların kaynağında eğitimsizlik vardır. Millî felaketin hangi sebeplerle ortaya çıktığı tespit edilmelidir. Halkın eğitilmesi ve bilgi sahibi olması şarttır. Halkın aydınlatılması ve uyandırılması gerekmektedir.

Türk edebiyatının iki büyük şairinde tarihi süreçten bugüne kadar geleneksel ve kültürel çizgide devam eden ortak vatan duygusu ve sevgisinin devam ettiğini görmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, Abdulkadiroğlu, Nuran (1987). *Mehmet Akif Ersoy'un Makaleleri* (Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Resad Mecmuaları'nda Çıkan), Ankara.
- BURAN, Ahmet (2010). *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, 2. baskı, Ankara.
- DEVLET, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905–1917)*, TTK Yayınları, Ankara.
- DEVİRİŞEVA, Halide (2007). *İşgal Döneminden (18. Yüzyıl) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar*, (Dan.: Prof. Dr. Ü. Bulduk), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

- ERDOĞAN, Mustafa (1992). “Safahat’ın Temalarından Biri: İslâmî Modernleşme Görüşü”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy’u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 147 – 159.
- FİLİZOK, Rıza (1986). “Mehmet Akif’in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 53–66.
- GÖKALP, Ziya (2015). *Türkçülüğün Esasları*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- GÜNGÖR, Ebubekir (2008). *Çarlık Döneminde Türkistan’da Fikir Akımları*, (Dan.: Doç. Dr. K. Ercilasun), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Bişkek.
- KAPLAN, Mehmet (1986). “Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 1-10.
- KARA, Abdulvahap (2002). *Türkistan Ateşi. Mustafa Çokay’ın Hayatı ve Mücadelesi*. 1. Baskı, Da Yayıncılık, İstanbul.
- KAVCAR, Cahit (1992). “Mehmet Âkif’in Şiirlerinde Eğitim Değerleri”, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy’u Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 129– 139.
- KINACI, Cemile (2011). “Kazak Şairi Mağjan Jumabayoğlu’nun Şiirlerinde ‘Kendi’ ve ‘Öteki’ İmajı”, *Turkish Studies*, 6/3: 1663-1678.
- KOÇ, Kenan; İsina Almagül, Korganbekov Bolat (2007). *Kazak Edebiyatı (Kazak Folkloru ve Sovyet Dönemi öncesi Kazak Edebiyatı)*, C.1, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Mehmet Âkif’i Anlatıyorlar* (1992). 2. baskı, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul.
- NURPEİSOV K. (2007). “Kazakistan’ın Toplumsal Hayatında Alaş Partisinin Yeri ve Rolü”, *Kazakistan Tarihi – Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.114–130.

- ÖZDEMİR Emin (2007). 20. Yüzyılın Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri, (Dan.: Prof. Dr. M. Şahingöz), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZER Ali (1986). "Mehmet Akif'in Eğitim Görüşleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 177–202.
- TAMİR Ferhat (1993). *Mağcan Cumabayef Öleñderi* (Mağcan Cumabayulının Şiirleri), TKAE Yayınları, Ankara.
- TARLAN Ali Nihad (1971). *Mehmed Akif ve Safahat*, Nidâ Yayınevi, İstanbul.
- TİMURTAŞ Faruk Kadri (2006). *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, 2. baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- UÇMAN Abdullah (1986). "Mehmet Akif ve Millî Mücadele", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 11–30.
- YALÇIN, Süleyman, vd. (1992), *Mehmet Âkif'i Anlatıyorlar*, 2. baskı, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul.
- Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). C. XI, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- YETİŞ Kâzım (1992). *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Ankara.
- YETİŞ, Kâzım (2006). *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ? (2011). "Mağcan Cumabaevin Eserlerinde Türkçülük Düşüncesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir, 20 Ocak- Haziran: 35-52